

Bohashko A. L.

Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University

METHODOLOGICAL FRAMEWORK OF REGIONAL-CLUSTER STRUCTURE OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

Summary

The article presents the results of research in the field of innovation in the region. We consider the practical issues of clustering enterprises in the region, in connection with which the content of the concept of «cluster», traced its characteristics and classification features. It's offered the author's vision of theoretical and applied meaning of «regional innovation cluster» and on this basis to substantiated methodological approaches to the formation of regionally-cluster structure of innovative development of the state.

Keywords: cluster, innovation development, region, regional-cluster approach to management.

УДК 332.12

Шаров В. С.

Національний авіаційний університет

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ НА БАЗІ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДХОДУ

Досліджено теоретичні питання територіального розвитку вітчизняних підприємств. Окреслено необхідність інноваційного підходу до територіального розвитку підприємств. Визначено шляхи територіального розвитку підприємств, використовуючи інноваційні рішення.

Ключові слова: територіальний розвиток, конкурентоспроможність, кластери, кластерний підхід, інновації, модернізація.

Постановка проблеми. Нині українська економіка перебуває в такому стані, що потребує невідкладних та глобальних змін. Гостро стоїть проблема прискорення зростання національної та регіональної економіки.

Конкуренція на ринках усе більше загострюється, і це створює нові передумови для пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Однією із таких можливостей для вирішення даної проблеми є кластерна форма організації підприємств, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності регіону, збільшенню його потенціалу та економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти територіального розвитку підприємств відображено в працях як зарубіжних учених-економістів, так і вітчизняних дослідників, таких як М. Портер, Е. Бергман, Е. Браун, Е. Фезер, М.П. Войнаренко, Б.М. Данилишин, В. Савченко, С. Соколенко, Ю.В. Міхеєв та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Виявлення інтересу до теоретичних та практичних аспектів територіального розвитку під-

приємств усе більше зростає, з'являється все більше досліджень, публікацій, присвячених даній темі. Але все ж проблема досі залишається невирішеною.

Мета статті. Метою статті є розкриття особливостей і значущості територіального розвитку підприємств, а також пошук шляхів його удосконалення на базі інноваційного підходу.

Викладення основного матеріалу. Поняття «розвиток» є одним із фундаментальних та надзвичайно широко використовуваних у різних галузях природничих, філософських, суспільних та економічних наук.

З філософської точки зору, розвиток означає незворотну, направлену, закономірну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів.

Тільки одночасне існування всіх трьох зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін: зворотність змін характеризує процеси функціонування; відсутність закономірності характерна для випадкових процесів катастрофічного типу; при відсутності направленості зміни не можуть накопичуватися, тому процес втрачає характерної для розвитку єдиної, внутрішньо взаємозв'язаної лінії.

З точки зору економіки, розвиток – це сукупність прогресивних та регресивних, керованих та некерованих процесів, які відбуваються в економіці на мікро- та макrorівнях і результатом яких є закономірні якісні, незворотні зміни, що відбуваються в економічних системах та серед учасників таких систем.

Розвиток суб'єкта господарювання – це процес перманентної та незворотної зміни (удосконалення) під-

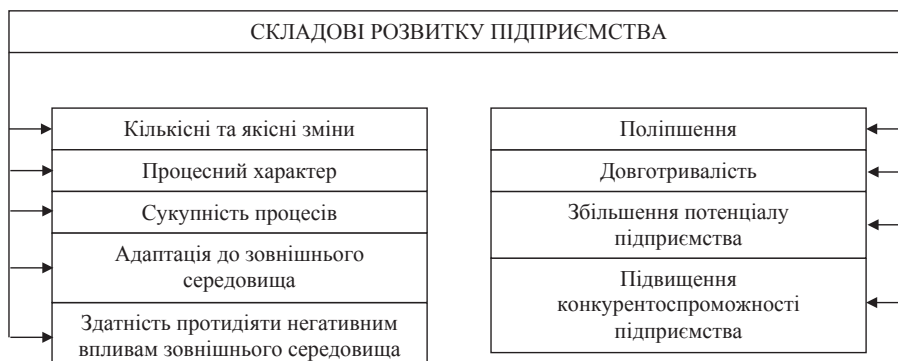

Рис. 1. Складові елементи розвитку підприємства [4, с. 113]

систем та параметрів (складових) його діяльності, що має суттєвий характер, певну форму і позитивні наслідки для його життєздатності.

На сучасному етапі в Україні чільне місце посідає наукове обґрунтування й практичне розв'язання комплексної проблеми – організації розвитку на інноваційній основі конкурентоспроможного великотоварного виробництва, що передбачає використання механізмів корпоратизації (відносини власності) та кооперації і кластеризації (відносини спільної діяльності).

Основні складові розвитку підприємства представлені на рисунку 1.

На сучасному етапі в Україні чільне місце посідає наукове обґрунтування і практичне розв'язання комплексної проблеми – організації розвитку на інноваційній основі конкурентоспроможного великотоварного виробництва, що передбачає використання механізмів корпоратизації (відносини власності) та кооперації і кластеризації (відносини спільної діяльності).

Кластер (від англійського «cluster») перекладається як «гроно», «букет», «щітка», «група», «скупчення». Під ним розуміють галузево-територіальне добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами та органами місцевої влади, з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання регіону.

Поняття кластера в науковий обіг було введено американським вченим Майклом Портером в його фундаментальній праці – конкурентні переваги країн (1990), яке виникло на основі системного дослідження інформації про діяльність успішних американських і європейських корпорацій [6, с. 49].

Те, що Портер називає кластерами, також називається іншими дослідниками – промисловими округами – новими промисловими зонами, – регіональними виробничими комплексами тощо залежно від конкретних характеристик таких агломерацій.

Кластер – це група географічно близьких взаємопов'язаних компаній і асоційованих інститутів у певній сфері діяльності, що характеризуються спільністю та взаємодоповненням один одного [10, с. 217]. Вони зазвичай формуються в тих географічних зонах, де комунікації, логістика та людські ресурси є легкодоступними.

М.П. Войнаренко дає таке визначення кластера: це територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, які тісно співробітничать із науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції та економічного зростання регіону [14, с. 103].

С. Соколенко, один із українських дослідників кластерного підходу, говорить, що кластер – це новий ефективний спосіб і система взаємодії, постійного ділового спілкування територіально і економічно споріднених учасників виробничого процесу для отримання підсумкового синергетичного комерційного результату [11, с. 24].

Склад кластера включає в себе: основне виробництво; постачальників спеціального обладнання, сировини, послуг, технологій; університети, центри стандартизації, торгові асоціації, що забезпечують спеціалізоване навчання, дослідження, технічну підтримку; місцеві органи влади та представників державних органів влади в регіоні.

Міжгосподарська інтеграція – це налагодження спільної діяльності шляхом використання меха-

Таблиця 1

Порівняння спільної діяльності підприємств у межах кластера з іншими формами інтеграційних утворень

Спільна діяльність підприємств та організацій у межах		
кластера	кооперативу	корпорації (холдингу)
об'єднання підприємств, що діє на основі договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів її учасників	об'єднання підприємств із створенням юридичної особи з відповідними вкладями учасників	підприємство, що є власником частини або усіх акцій інших підприємств (розосереджених по територіях великих земельних масивів) і здійснює контроль за їх діяльністю
один член – один голос	один член – один голос	вагомість впливу в залежності від кількості акцій
мета – територіальний розвиток конкурентоспроможного виробництва	мета – надання послуг членам кооперативу	мета – отримання максимального прибутку
міжгосподарська інтеграція	спеціалізація – надання послуг	спільний товар для всіх учасників – розвинута спеціалізація
наявність інтегратора, що визначає довготривалу господарську та інноваційну стратегію усіх учасників	розподілена діяльність по виготовленню товару	наявність інтегратора, що визначає довготривалу господарську та інноваційну діяльність усіх учасників
добровільність і відкритість членства	добровільність і відкритість членства	склад визначається власником
членами є як великі, так і малі підприємства	членами є як великі, так і малі підприємства	склад визначається власником
спільна дистрибутивна мережа виведення товару на ринку (включаючи міжнародні)	спільна мережа виведення товару на ринку (включаючи міжнародні)	спільна дистрибутивна мережа виведення товару на ринку (включаючи міжнародні)
вищі стандарти якості виробленої продукції, спільний для всіх учасників бренд	задовільні стандарти якості виробленої продукції	вищі стандарти якості виробленої продукції
керівництво здійснює Рада учасників, наявність третейського суду	збори представників – членів кооперативу	інституційне управління
тісна взаємодія з органами влади та місцевого самоврядування на засадах приватно-державного партнерства	помірна взаємодія з органами влади та місцевого самоврядування	партнерські відносини з органами влади та місцевого самоврядування та Міністерством аграрної політики
діяльність спрямована на розвиток сільських та міських територій	не впливає на розвиток соціальної інфраструктури села	діяльність призводить до загострення соціальних проблем на селі

Джерело: складено автором на основі [3, с. 45]

нізмів корпоратизації, кооперації або кластеризації. Натепер крупні підприємства схильні забезпечувати свій розвиток, використовуючи механізми корпоратизації, а середні та малі – механізми кооперації. Використання механізму кластеризації дає змогу налагоджувати спільну діяльність розміщених на певній території всіх технологічно зв'язаних підприємств за рахунок їх поглибленої виробничої спеціалізації без втрати юридичної самостійності.

Порівняння спільної діяльності підприємств у межах кластера з іншими формами інтеграційних утворень показано в таблиці 1.

Кластери функціонують у десятках країн у різних галузях: хімічній та поліграфічній промисловостях Німеччини, фармацевтиці і текстильному машинобудуванні Швейцарії, машинобудуванні Швеції, програмному забезпеченні, виробництві медичних інструментів та кінофільмів у США, взуття і кераміки в Італії, у біотехнології, поліграфії, моделюванні та пошитті одягу, видавничій і банківській справі в Нідерландах.

Перші кластери (швейцарський, будівельний, харчовий) створені в Хмельницькій області України. Елементами таких формувань можна вважати територіальні міжгалузеві об'єднання та корпорації територіального розвитку, які активно створюються в Російській Федерації.

Забезпечення оптимального (раціонального рівня концентрації) виробництва – спільне завдання всіх галузей і сфер господарювання, підприємство із оптимальним рівнем концентрації виробництва (за інших рівних умов) може функціонувати рентабельніше і бути конкурентоспроможним. У цьому разі необхідно враховувати мінімальний поріг концентрації виробництва, нижче якого підприємство буде нерентабельним внаслідок невеликих його масштабів.

З моменту проголошення початку кластерних ініціатив й донині актуальною проблемою для органів влади України залишається необхідність сформувати діючі інструменти й механізми підтримки підприємств реального сектору економіки й стимулювання попиту на продукцію вітчизняного виробництва, а також реалізація ефективних заходів, спрямованих на енергозбереження в бюджетному секторі економіки й на модернізацію інфраструктури на регіональному рівні. Для реалізації цього стратегічного завдання необхідний потужний тандем науки і освіти. Проте в Україні так і не була здійснена реформа вищої освіти й академічної науки.

Наявна система роботи українського наукового сектору виявилася недостатньо спроможною забезпечити дослідницьку підтримку діяльності технопарків. Не вирішена проблема передачі знань від наукових центрів до інноваційних компаній. Нарешті, так і не отримали розвитку інструменти венчурного фінансування, навіть при тому, що складнощі з отриманням доступних кредитів та інших обігових коштів представляють серйозну проблему навіть для інновацій у великих корпораціях. Отже, йдеться лише про реальне виживання відсталого економічного системи, що ризикує назавжди випасти із глобальних і конкурентних ринків [2, с. 20].

Одним із найбільш ефективних механізмів підтримки пріоритетних інвестиційних проектів, що забезпечують виробництво конкурентоспроможної продукції на внутрішньому і міжнародному ринках, а також розв'язання питань енерго- і ресурсозбереження, є формування і розвиток регі-

ональних високотехнологічних кластерів, орієнтованих на інтегроване вирішення усього комплексу завдань інноваційного розвитку регіону. «Регіональні науково-технологічні кластери – організаційна форма регіональних науково-виробничих систем, створюваних на умовах державно-приватного партнерства й спільного використання наукового, освітнього, виробничого, ресурсного, інфраструктурного потенціалів, залучення адміністративних ресурсів з метою освоєння нових технологій і підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції» [13, с. 20].

Високотехнологічні кластери в промислово розвинених регіонах доцільно формувати й розбудовувати за принципом підтримки найвищих компетенцій у науково-технологічному і промисловому секторах регіону. Такі кластери консолідують наявний у регіоні освітній, науково-технологічний, промисловий і ресурсний потенціал для скоординованого розв'язання завдання інноваційного розвитку регіону за рахунок цілеспрямованого організаційного, законодавчого, ринкового й ресурсного стимулювання зростання й модернізації конкретних регіонально-галузевих комплексів та інтеграції підприємств різних форм власності.

Високотехнологічні кластери – це опорні крапки росту регіональної економіки й основа сталого розвитку малих форм підприємств, задіяних у високотехнологічному секторі економіки [12, с. 14]. Кластер забезпечує одночасний і системний розвиток відразу всіх складових економіки регіону, починаючи від модернізації освіти, реалізації перспективних і затребуваних НДДКР, продовжуючи ефективною комерціалізацією розроблених рішень і освоєнням їх промислового виробництва з одночасною модернізацією самих виробництв, і закінчуючи комплексним впровадженням і сервісним супроводом.

Сучасний стан економіки країни, регіонів, галузей, окремих підприємств підтверджує, що найбільш прийнятною стратегією їх подальшого розвитку є інноваційний напрям.

Розвиток підприємств багато в чому визначається загальнонаціональними і світовими тенденціями, чинниками розвитку. Сучасний стан економіки країни, регіонів, галузей, окремих підприємств підтверджує, що найбільш прийнятною стратегією їх подальшого розвитку є інноваційний напрям [8, с. 203].

Модель інноваційного розвитку підприємств базується на якісно новій концепції і таких методологічних принципах:

- визначення продуктових пріоритетів територіальногалузевого інноваційного розвитку;
- визначення об'єднання підприємств галузевого господарського комплексу як територіальної цілісності, яка функціонує в умовах глобалізації економіки і міжрегіональних економічних зв'язків;
- координація діяльності галузевих територіальних утворень – кластерів;
- об'єднання зусиль підприємств територіального комплексу на засадах партнерства, координація господарської та науковотехнічної діяльності;
- визначення відносної самостійності економічних інтересів підприємств – учасників кластерного об'єднання;
- державна цільова підтримка суспільно значимих пріоритетів розвитку підприємства й управління стохастичними, невизначеними процесами розвитку ринковими економічними методами [5, с. 13].

З урахуванням специфіки поточного розвитку підприємств необхідно визначити загальні умови і напрями забезпечення розвитку підприємств, які характерні для глобалізації економіки (рис. 2).

Отже, серед факторів розвитку підприємств особливе місце належить кластеризації як одній з найбільш ефективних у ринкових умовах господарювання форм організації їх розвитку. Вона є проявом тенденції регіоналізації всередині адміністративно-територіальної одиниці (регіону) і відповідає за своїми сутністю, принципами, методами, умовами організації усім характерним особливостям процесу регіоналізації.

Кластер виконує функцію захисту безпечного розвитку підприємств – учасників від негативних проявів глобалізації, недобросовісної конкуренції на міжрегіональному і регіональному ринках. Він може бути організаційною формою інноваційного розвитку підприємств регіону, де переважають малі та середні підприємства, здебільшого не спроможні до самостійної реалізації такого напрямку розвитку [1, с. 12].

Дослідження сучасного стану ринкової економіки дало змогу зробити висновок про те, що в сучасних умовах успішний розвиток інвестиційно-виробничої діяльності територіальних органів управління багато в чому залежить від вибору ефективного механізму формування та управління потенціалом підприємств з метою розширення ринку збуту.

Постановка і вирішення основних виробничих і інвестиційних завдань вимагають наявності можливостей зростання потенціалоемності підприємств. У загальному випадку потенціалоемності будьякої виробничої системи є оцінку потенційних можливостей підприємства за обсягом випуску продукції відповідного вигляду і якості (у натуральному або вартісному виразі) за певний часовий період (як правило, річний плановий період), тобто потенціалоемність є інтегральною оцінкою продуктивності (потужності) підприємства [7, с. 70].

Проте з позицій інвестиційно-виробничого комплексу потенціалоемність виробничої системи підприємств характеризує допустимий рівень її інвестиційних ресурсів і можливостей по відтворенню (оновленню) виробничих об'єктів.

Під виробничим потенціалом розуміється реальний обсяг продукції, який можливо провести при повному використанні наявних ресурсів та потенційних можливостей виробництва, наявність чинників виробництва, забезпеченість його визначальними видами ресурсів. Під економічним потенціалом розуміється сукупна здатність наявних інвестиційних і економічних ресурсів підприємства здійснювати виробничоекономічну діяльність з випуску продукції, товарів, послуг, задовольняти запити населення, суспільні потреби, забезпечуючи розвиток виробництва і споживання [9, с. 11]. Тому, на нашу думку, необхідно розглядати виробничоекономічний потенціал, який є завершальною характеристикою потенціалоемності підприємства, що об'єднує в собі не лише внутрішні показники виробничої потужності системи, але й економічні показники індикатори

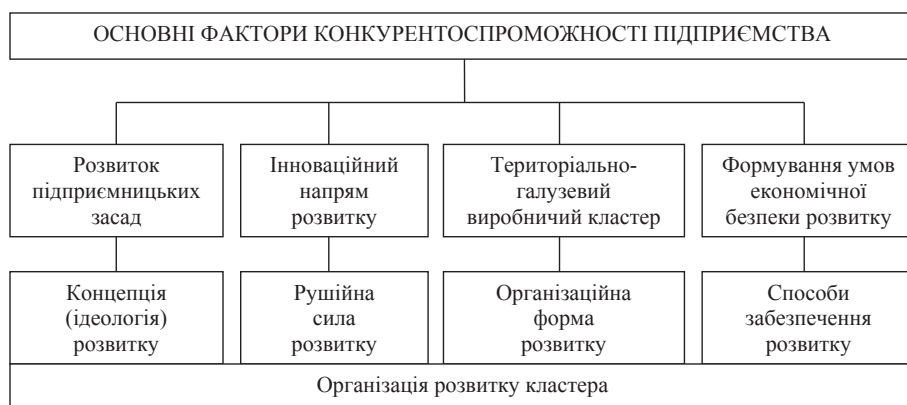

Рис. 2. Схема забезпечення інноваційного розвитку підприємств [1, с. 13]

її поточного економічного стану на ринку конкурентної продукції.

Висновки і пропозиції. У рамках економічної політики у регіонах України розвиток кластерів стає одним із пріоритетних напрямів. Питання необхідності кластеризації економіки України розглядали в Кабінеті Міністрів України ще у 2003 році. Свідченням цього є Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2003 № 1174 «Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003–2011 роки», в якій було передбачено формування технологічних кластерів, передусім у найбільш наукоємних і високотехнологічних видах економічної діяльності, здатних кардинально змінити економічний і науково-технічний потенціал промисловості, забезпечити оптимізацію регіональних, промислових комплексів та виробничих потужностей підприємств. Але поряд із цим досі питання визначення переваг і недоліків кластерного підходу в Україні й носить спірний характер.

В умовах постійно зростаючої глобалізації та конкуренції, питання скорішого створення та сприяння ефективному розвитку кластерних об'єднань в Україні набувають особливої актуальності та мають безумовну перспективу, особливо в умовах змін, що відбуваються у світовій економіці, у якій на перший план виходить володіння якісно новим видом ресурсів, а саме інформацією, інноваціями та інтелектом.

Кластерна форма організації підприємств дає змогу позбутися від значної частки проблем розвитку, удосконалити механізми управління, посилити спеціалізацію, кооперування і комбінування економічних видів діяльності і оптимізувати структуру господарських комплексів міст, раціонально використовуючи територіальний простір і ресурси.

Крім того, кластерний підхід покращує рівень життя населення, підвищує конкурентоспроможність бізнесу, розташованого на території конкретного регіону, підтримує ефективний бізнес-клімат, який збільшує переваги задіяних компаній і забезпечує перехід до комплексного використання потенціалу всієї держави.

Таким чином, регіони, в яких функціонують кластери, досягають більш високих показників у динаміці розвитку. Україна має дуже серйозний потенціал кластеризації як у високих технологіях, так і традиційних напрямках.

Отже, проведене дослідження свідчить, що в сучасний період постіндустріального розвитку мережеві форми, серед яких провідне місце займають територіальні кластери, відіграють важливу роль у підвищенні конкурентоспроможності регіональної економіки.

Список літератури:

1. Городянська Л.В. Облік відтворених економічних ресурсів на підприємстві / Л.В. Городянська // Фінанси України. – 2007. – № 7. – С. 11-14.
2. Дубчак Д. Кластерний підхід у територіальному розвитку сучасних підприємств / Д. Дубчак // Економічний форум. – 2014. – № 4. – С. 17-21.
3. Євчук І.В. Роль економічних кластерів у підвищенні конкурентоспроможності підприємств АПК / І.В. Євчук // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка: Економічні науки. Вип. 97. – Харків : ХНТУСГ. – 2014. – 388 с.
4. Єлізарова О.І. Економічний розвиток підприємства: теоретичні підходи / О.І. Єлізарова // Науковий вісник НУВГП. – 2015. – Вип. 3(117). – С. 112-115.
5. Кавлук М. Про деякі проблеми економічної безпеки підприємництва / М. Кавлук // Персонал. – 2015. – № 6. – С. 12-13.
6. Кластери як інструмент регіонального розвитку : матеріали науково-практичного семінару (м. Феодосія, 16–20 липня 2012 р.) / За ред. проф. В.В. Мамонової. – Х. : ХарПІ НАДУ, 2012. – 115 с.
7. Коваленко М.А. Регіональні особливості процесів інтеграції будівельних підприємств і організацій / М.А. Коваленко, В.Я. Проценко, Г.М. Швороб // Наука і освіта 2005. Матеріали VIII Міжнародної науковопрактичної конференції – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. – Т. 93. – С. 6971.
8. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
9. Попов Н.Н. Базисные подходы повышения эффективности управления портфелем собственности предприятий за счёт увеличения их производственноэкономического потенциала / Н.Н. Попов // Международный научнотехнический журнал Недвижимость: экономика, управление. – 2010. – № 4. – С. 9-12.
10. Портер М. Конкуренция : [пер. с англ.] / М. Портер ; под ред. Я.В. Заблоцкого. – М. : ИД Вильямс, 2003. – 496 с.
11. Соколенко С. Промышленная и территориальная кластеризация как средство реструктуризации // Социальные аспекты и финансирование индустриальной реструктуризации / Материалы конференции 26-27 октября 2003 г. – М. : Региональный форум, 2003. – С. 24-28.
12. Флорида Р. Мегарегионы: значимость места / Р. Флорида // Harvard Business Review Россия. – 2008. – Апрель. – С. 14–15.
13. Цихан Т.В. Кластерная теория экономического развития / Т.Цихан // Теория и практика управления. – 2003. – № 5. – С. 18-24.
14. Чижиков Г.Д. Національні бізнес-асоціації в умовах інтеграційної економіки в світовому господарстві : монографія / МОН України. – Донецьк : Норд-пресс, 2006. – 284 с.

Шаров В. С.

Национальный авиационный университет

ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИЯТИЙ НА БАЗЕ ИННОВАЦИОННОГО ПОДХОДА**Резюме**

Исследованы теоретические вопросы территориального развития отечественных предприятий. Определена необходимость инновационного подхода к территориальному развитию предприятий. Определены пути территориального развития предприятий, используя инновационные решения.

Ключевые слова: территориальное развитие, конкурентоспособность, кластеры, кластерный подход, инновации, модернизация.

Sharov V. S.

National Aviation University

TERRITORIAL DEVELOPMENT ENTERPRISE BASED ON INNOVATIVE APPROACHES**Summary**

Theoretical issues of territorial development of domestic enterprises. It's outlined the need for an innovative approach to the territorial development of enterprises. The ways of territorial development companies using innovative solutions.

Keywords: territorial development, competitiveness clusters, cluster approach, innovation, modernization.